

SCOAP3 a jiné otevřené aktivity Národní technické knihovny

Článek představuje Open Access aktivity Národní technické knihovny. Hlavním tématem jsou mezinárodní projekty, kterých se NTK účastnila nebo které stále běží, dále popisuje celoroční činnosti na podporu otevřeného přístupu a v krátkosti také Institucionální digitální repozitář NTK.

Uvedené dílo podléhá licenci *Creative Commons Uvedte autora-Zachovejte licenci 3.0 Česko*

Úvod

Národní technická knihovna (NTK) se díky svým knihovnicko-informačním službám řadí mezi přední české knihovny a v mnoha ohledech se může rovnat i významným zahraničním knihovnám. V souvislosti s hnutím Open Access (OA, otevřený přístup) však doznává jistého handicapu, a to kvůli absenci vlastní vědecké obce, které by primárně měla sloužit. Do roku

1960 byla původní Státní technická knihovna knihovnou vysokých škol technických [1], v průběhu vývoje se však stala veřejnou vědeckotechnickou knihovnou, která s otevřením nové budovy ve vysokoškolském kampusu slouží především mladým uživatelům z řad studentů ČVUT, VŠCHT, UK aj. Vědečtí a akademičtí pracovníci využívají sice hojně klasických služeb NTK, ale při řešení otázek stran vědecké komunikace se obrací (zřejmě) na své univerzitní či institucionální – domovské – knihovny, čímž NTK ztrácí významné uživatele a aktéry otevřeného přístupu. I přesto se NTK již několik let snaží aktivně zapojit do podpory Open Access, především díky celoročním vzdělávacím miniaktivitám, v rámci Týdne otevřeného přístupu organizováním odborného semináře a přípravou umělecko-vzdělávacích děl a také zapojováním do mezinárodních projektů či do aktivit neformální české skupiny Open Access při Asociaci knihoven vysokých škol (AKVŠ).

Otevřené projekty

Prvním větším mezinárodním projektem souvisejícím s otevřeným přístupem, do kterého se NTK zapojila, byl projekt

Sharing Knowledge – Open Access Repositories in the V4 Countries (2011), který koordinovala maďarská Univerzita a národní knihovna v Debrecenu a na kterém dále spolupracovaly Warszawská univerzita a Univerzitní knihovna v Bratislavě. Šlo o jednoletý projekt podpořený z Visegrádského fondu a jeho hlavním cílem byla podpora sdílení zkušeností v oblasti budování repozitářů, digitalizace šedé literatury a politiky Open Access. Projekt byl k 31. 12. 2011 řádně ukončen a jeho veřejnými výstupy byly překlady příručky DRIVER Guidelines do jazyků participujících zemí (tedy do češtiny, slovenštiny, maďarštiny a polštiny), vytvoření či vylepšení jednotlivých národních agregátorů pro šedou literaturu, digitalizace šedé literatury a odborné semináře pořádané ve všech čtyřech zemích. NTK tak tímto projektem nastartovala nejen užší spolupráci s partnerskými institucemi, ale také tradici pořádání odborného Open Access semináře v rámci Týdne otevřeného přístupu.

V současné době NTK působí jako národní kontaktní bod v projektu SCOAP3 – *Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics*. Vznik tohoto mezinárodního konsorcia iniciovala Evropská organizace pro jaderný výzkum (CERN) s komunitou jaderných fyziků a oficiálně bylo založeno 1. října 2012 v CERNu za přítomnosti zástupců vědeckých organizací a knihovnické komunity. Cílem konsorcia je podpora vědeckého publikování v režimu Open Access, tedy prostřednictvím otevřených časopisů (zlatá cesta), a rozvoj otevřených digitálních repozitářů pro obor High Energy Physics (HEP, částicová fyzika). SCOAP3 usiluje o vytvoření centrálního rozpočtu, ze kterého budou hrazeny publikační poplatky (APC – Article Processing Charges) za publikování v 10 významných časopisech z oblasti HEP [2]. Vydavatelé se změnou obchodního modelu a spolupráci s konsorciem zavazují ke kontrole kvality zajištěním recenzního řízení a k uvolnění obsahu časopisů v režimu OA. Zpřístupnění podpoří SCOAP3 vybudováním oborového otevřeného repozitáře. Aktuálně je projekt s náročností na rozpočet 5 mil. EUR/rok připravován na spuštění nového modelu od 1. 1. 2014 a v současném nastavení poběží do roku 2016. Poté bude moci dále pokračovat buď za stejných podmínek, nebo dle úprav, které z průběhu projektu vyplynou.

Spuštění projektu předcházely mnohé přípravné práce. CERN kromě shánění podpory u vědeckých institucí po celém světě také vytvořil analýzu, z níž vyplynulo, že 90 % článků z oboru HEP je v preprintové verzi uloženo v některém z otevřených repozitářů a vědci tak teoreticky mají přístup do odborné literatury mimo předplácené – licencované – databáze. Autoarchivace vědeckých prací v repozitářích, tedy zelená cesta Open Access, spolu ale nese kromě řady výhod také určitou nejistotu, která plyne z faktu, že preprintová verze zatím neprošla recenzním řízením, tedy nebyla provedena kvalitativní kontrola. SCOAP3 tento problém řeší nastavením nového modelu, kdy bude financováno z centrálního rozpočtu prostřednictvím APC právě recenzní řízení a následně budou články zpřístupněny všem zdarma na internetu bez jakéhokoliv omezení.

Jak bylo řečeno, roční rozpočet činí 5 milionů EUR a výše příspěvku jednotlivých států byla určena dle průměrné publikační aktivity vědecké obce v dané zemi za období 2005 – 2006. Samotný rozpočet konsorcia se primárně sestává z vkladů současných předplatitelů časopisů SCOAP3, respektive z toho, co nově od roku 2014 instituce ušetří na předplatném za dané časopisy. Sekundárním příjmem jsou vklady dalších institucí, které projeví zájem o spolupráci. Identifikace institucí, které nyní předplácí časopisy SCOAP3, byla první fází spuštěného projektu a výpočet výše poplatku za předplatné konkrétního časopisu nyní dokončují národní kontaktní body ve spolupráci

s CERN a jednotlivými vydavateli. Následující fází by mělo být oficiální ustanovení konsorcia podepsáním Memorandum of Understanding, dokumentu zavazujícího participující organizace (CERN, vydavatele a ostatní vědecké a výzkumné organizace) dostát svým závazkům a zároveň plně profitovat z výhod, které konsorcium přináší.

Co se týče konkrétních dat za Českou republiku, bylo v rámci mapování v první fázi zjištěno, že přístup do SCOAP3 časopisů si předplácí 11 institucí a 3 konsorcia. Česká republika se dle analýzy na publikování v oboru HEP podílí z 0,32 %, proto je ročním příspěvkem připadající na naši zemi cca 16 000 EUR. Z prvních výpočtů možného snížení na předplatném však vychází, že se u nás více publikuje než se nakupují zdroje.

Celoroční OAktivity a Týden otevřeného přístupu

Kromě spolupráce na projektech se NTK snaží kontinuálně zapojovat do aktivit neformální skupiny Open Access při AKVŠ [3] a také vyvíjí vlastní informační či vzdělávací aktivity pro své zákazníky, či pro konkrétní uživatele (přednášky v rámci Týdne vědy a techniky, přednášky v rámci Rekvalifikačního knihovnického kurzu). Pro podporu šíření obecných informací o otevřeném přístupu vznikl krátký leták, který zákazníci mohou nalézt v knihovně, nebo v Institucionálním digitálním repozitáři [4]. Důležitou aktivitou je však zapojení do mezinárodní události Open Access Week, neboli Týden otevřeného přístupu, na který NTK připravuje veřejně přístupný odborný seminář. V letošním roce se chystá na 24. října již 3. ročník, na němž bude představeno téma predátorských a hybridních Open Access časopisů, konsorcium SCOAP3, význam občanské vědy pro ornitologii, otevřená politika Elsevier, otevřené aktivity akademického sdružení MAGNANIMITAS a také představa otevřenosti ve vědeckých a univerzitních knihovnách. V loňském roce se mimo jiné povedlo připravit interaktivní instalaci Open Access Cube (#OACube), centrální dílo Týdne otevřeného přístupu v NTK, které mělo za cíl propagovat otevřený přístup ke kvalitním vědeckým informacím. Smyslem bylo vzbudit v návštěvnicích nejen pasivní zájem o problematiku otevřeného přístupu, ale také podnítit k odpovědi na otázky, které #OACube náhodným kolemjdoucím pokládala prostřednictvím krátkého videa [5].

Institucionální digitální repozitář NTK

Posledním příkladem otevřeného přístupu v NTK by mohl být již zmíněný Institucionální digitální repozitář NTK (IDR) [6], který knihovna provozuje od roku 2010. Nebývá zvykem, že by institucionální repozitáře zakládaly knihovny, NTK je v tomto směru minimálně v České republice výjimkou. Repozitář je provozován v open-source systému Invenio, který NTK využívá také jako softwarové řešení pro Digitální repozitář NUŠL. Od založení se povedlo v IDR nastřádat 625 záznamů, z nichž 605 má přiložený plný text a téměř 77 % z nich jsou veřejně přístupné dokumenty. Omezení na zobrazení pouze zaměstnance je nastaveno pouze u dokumentů interní povahy. Ukládány jsou například konferenční materiály (plné texty, prezentace i videa), zprávy (např. cestovní, výroční, projektové), propagační materiály a publikační činnost zaměstnanců. Nově NTK vyjednává s autory vysokoškolských prací, které se týkaly NTK či jejich služeb, možnost uložení do IDR i zveřejnění plného textu. Kromě funkce zpřístupňování a zviditelňování zaměstnaneckých děl a projektových výstupů tak IDR slouží jako úložiště s trvalou ochranou pro ty typy dokumentů, které mají dlouhodobou povahu či jsou významné z hlediska sledování vývoje činností a instituce jako takové.

Závěr

Do budoucna Národní technická knihovna hodlá nadále aktivně podporovat hnutí otevřeného přístupu. Jako významný posun k lepší situaci lze mimo jiné vnímat současnou integraci s knihovnou Vysoké školy chemicko-technologické v Praze, která může NTK vrátit do role přímého pomocníka vědců a akademiků při publikování a zapojit ji blíže do procesu vědecké komunikace.

Použité zdroje a odkazy:

- [1] Národní technická knihovna (Praha, Česko). *Národní technická knihovna* [online]. Praha: NTK, c2006-2013 [cit. 2013-07-30]. O nás. Historie NTK. Dostupné z WWW: <<http://www.techlib.cz/cs/66-historie-ntk/>>.
- [2] CERN. *SCOAP3* [online]. Geneva: CERN, [c2013] [cit. 2013-07-30]. SCOAP3 Journals. Dostupný z WWW: <<http://scoap3.org/scoap3journals.html>>.
- [3] Asociace knihoven vysokých škol České republiky. *Asociace knihoven vysokých škol České republiky* [online]. AKVŠ, c2003-2013, aktual. 2013-06-04 [cit. 2013-07-30]. Aktivita. Iniciativa AKVŠ ČR pro podporu otevřeného přístupu. Dostupné z WWW: <<http://www.akvs.cz/komise/open-access.html>>.
- [4] Národní technická knihovna (Praha, Česko). *Open Access: Otevřený přístup*. Praha: NTK, 2012. 2 s. Dostupný také z WWW: <http://repozitar.techlib.cz/record/476/files/idr-476_1.pdf>.
- [5] Velíková, Tereza. *11 otázek k otevřenému přístupu* [online]. Praha: NTK, 2012 [cit. 2013-07-30]. Dostupné z WWW: <<http://repozitar.techlib.cz/record/540>>.
- [6] Národní technická knihovna (Praha, Česko). *Institucionální digitální repozitář NTK: IDR* [online]. Praha: NTK, c2010-2013, posl. aktual. 18 Čnc 2013 [cit. 2013-07-30]. Dostupný z WWW: <<http://repozitar.techlib.cz>>.

Tereza Simandlová

tereza.simandlova@techlib.cz